

УКРАЇНА
ДОНЕЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ДОНЕЦЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «ДОНЕЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ НАВЧАЛЬНО-
МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ СИСТЕМИ ОСВІТИ»

вул. Батюка, 20, м. Слов'янськ, Донецька область, 84116 E-mail: dnmcps@ukr.net, код ЄДРПОУ 38844604

02.04.2020 № 01/03-67

Начальникам (завідувачам)
управлінь (відділів) освіти міських
рад і райдержадміністрацій, ОТГ,
завідувачам центрів практичної
психології і соціальної роботи,
методистам управлінь (відділів)
освіти міських рад і
райдержадміністрацій,
які відповідають за психологічну
службу, директорам закладів
обласної комунальної власності

Методичні рекомендації
щодо запобігання та протидії
домашньому насильству

Відповідно до статті 76 Закону України «Про освіту», Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», наказу МОН України від 22.05.2018 року № 509 «Про затвердження положення про психологічну службу у системі освіти», листа КЗ ДНМЦ ПС від 19.08.2019 року № 01/03-149 «Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби Донецької області на 2019-2020 н. р.» Донецький обласний навчально-методичний центр психологічної служби системи освіти надсилає методичні рекомендації для фахівців психологічної служби щодо запобігання та протидії домашньому насильству (додаток 1).

Звертаємо вашу увагу на необхідність адаптувати та використати (частково) методичні рекомендації в режимі дистанційної роботи, оприлюднивши інформацію на офіційних веб-сайтах (веб-сторінках) психологічної служби міста, району, ОТГ та закладів освіти обласної комунальної власності з наступних питань:

I. Домашнє насильство.

1.1 Визначення домашнього насильства.

1.2 Види та ознаки домашнього насильства.

II. Повноваження закладів та установ системи освіти, які надають допомогу постраждалим від домашнього насильства.

III. Інформаційно-просвітницька, профілактична та методична робота з усіма учасниками освітнього процесу щодо формування ненасильницьких моделей поведінки.

3.1 Просвітницька та профілактична робота серед здобувачів освіти.

3.2 Рекомендації щодо організації роботи з попередження насильства серед неповнолітніх.

3.3 Профілактична робота з батьківською громадськістю.

3.4 Профілактична робота з педагогічним колективом.

IV. Орієнтовна тематика заходів щодо попередження та подолання домашнього насильства та використання інтернет-джерел.

V. Інформування учасників освітнього процесу про діяльність «гарячих ліній».

Просимо керівників надану інформацію довести до відома фахівців відповідної категорії, звернути увагу на актуальність вищезазначеної проблеми та на необхідність вживання відповідних дій.

З повагою,
в.о. директора

Н. В. Лугінець

Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії домашньому насильству

*Укладачі:
Лугінець Н.В. – в.о.директора КЗ ДНМЦ ПС
Сафонова О.В.- методист КЗ ДНМЦ ПС*

Захист дітей від жорстокості, попередження злочинів проти них є надзвичайно важливим, соціально значущим і актуальним завданням. Тому організація діяльності психологічної служби Донецької області повинна бути посилена та спрямована на підвищення інформованості адміністрації, педагогів закладів освіти всіх типів та форм власності, батьків щодо запобігання та протидії домашньому насильству.

I. Домашнє насильство.

1.1. Визначення домашнього насильства.

Насильство є однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини. Зазвичай, найбільше страждають від насильства жінки, діти та люди похилого віку. Намагаючись вирішити проблему домашнього насильства, у грудні 2017 року Верховна Рада України ухвалила Закон "Про запобігання та протидію домашньому насильству", в якому запропоновано новий підхід (із використанням європейських стандартів) до боротьби з цим негативним явищем у суспільстві.

Відповідно до ст. 1 Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" домашнім насильством визнаються діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

1.2. Види та ознаки домашнього насильства.

Фізичне насильство - дії або відсутність дій з боку батьків або інших дорослих, що шкодять здоров'ю дитини, порушують її розвиток і позбавляють життя. Це можуть бути тілесні покарання, удари долонею, стусани, опіки, задушення, грубі хапання, штовхання, плювки, застосування палиці, паска, ножа, пістолета.

Фізичне насильство - це також і залучення дитини до вживання наркотиків, алкоголю, пропонування їй отруйних речовин або медичних препаратів, які викликають одурманювання (*наприклад, снодійного, не виписаного лікарем*), а також спроби задушення та потоплення.

Ознаки фізичного насильства:

- синяки або поламані кістки;
- відбитки предметів/предмета;
- синець або поріз, якому немає пояснень;
- залисина;
- боязнь дорослих, особливо батьків;
- агресія;
- боязнь фізичного контакту, такого як рукостискання, обійми, будь-якого дотику.

Сексуальне насильство - форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності.

Ознаки сексуального насильства:

- таємність;
- надмірна зацікавленість чи обізнаність у сексуальній темі та предметах, що з нею пов'язані;
- надмірний прояв уваги до всього, що пов'язане з сексуальною темою;
- побоювання певної людини чи члена сім'ї;
- надмірна піддатливість;
- агресія;
- біль при сечовипусканні;
- ускладнення при ходьбі чи сидінні;
- нетримання сечі;
- анальний чи вагінальний свербіж, висипи, синці, кровотечі, біль.

Психологічне (емоційне) насильство - це постійні або періодичні словесні образи, погрози від батьків, опікунів, учителів, вихователів, приниження людської гідності, звинувачення в тому, в чому дитина невинна, демонстрація ворожості, нелюбові. До цього виду насильства належить також постійна брехня, обман дитини (внаслідок чого вона втрачає довіру до дорослого), а також ситуації, коли вимоги до дитини не відповідають її віковим можливостям. У психічному насильстві можна відокремити вербальне та емоційне насильство. Вербальне (словесне) чиниться у разі критики і докорів буквально за кожний вчинок. Емоційне насильство може відбуватися взагалі без слів за допомогою міміки, пози, поглядів, інтонації.

Ознаки психологічного (емоційного) насильства:

- відставання у порівнянні з однолітками у фізичному та соціальному розвитку;
- порушення мови, сну, прийому їжі;
- систематичне повторювання дій, зокрема - розкачування, смоктання пальців, кусання;
- відсутність зосередження та уваги;
- відсутність інтересу чи емоцій;
- депресія або віддаленість;
- агресія.

Зневага (нехтування) інтересами і потребами дитини (або економічне насильство) - відсутність належного забезпечення основних потреб дитини в їжі, одязі, житлі, вихованні, медичній допомозі з боку батьків чи осіб, їх що замінюють, у силу об'єктивних причин (бідність, психічні хвороби, недосвідченість) і без таких. Типовим прикладом зневажливого ставлення до дітей є залишення їх без догляду, що часто призводить до нещасних випадків, отруєнь та інших небезпечних для життя і здоров'я дитини наслідків.

Ознаки фізичної занедбаності (незадоволення основних фізичних потреб дитини в їжі, одязі, гігієні, житлі):

- брудний та пошкоджений одяг, невідповідний до сезону;
- безсоння;
- недотримання гігієнічних норм;
- медичні проблеми, які не піддаються лікуванню;
- ховання або крадіжка їжі;
- відсутність або низький рівень соціальних навичок;
- бездоглядність;
- нездатність до навчання, невідповідність розумових здібностей віковим нормам.

II. Повноваження закладів та установ системи освіти, які надають допомогу постраждалим від домашнього насильства.

Заклади та установи системи освіти:

- проводять з учасниками освітнього процесу виховну роботу із запобігання та протидії насильству;
- повідомляють не пізніше однієї доби службу у справах дітей, уповноважені підрозділи органів Національної поліції України у разі виявлення фактів домашнього насильства стосовно дітей або отримання відповідних заяв чи повідомлень;
- проводять інформаційно-просвітницькі заходи з учасниками освітнього процесу з питань запобігання та протидії насильству, у тому числі стосовно дітей та за участю дітей, приділяючи особливу увагу формуванню небайдужого ставлення учнів до постраждалих дітей, усвідомлення необхідності невідкладного інформування вчителів про випадки насильства, що стали їм відомі, повідомлення про такі випадки до кол-центру з питань запобігання та протидії насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей;
- організовують роботу практичного психолога та/або соціального педагога з постраждалими дітьми;
- взаємодіють з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, відповідно до чинного законодавства.

III. Інформаційно-просвітницька, профілактична та методична робота з усіма учасниками освітнього процесу щодо формування ненасильницьких моделей поведінки.

3.1. Просвітницька та профілактична робота серед здобувачів освіти.

Одним із найважливіших напрямів профілактичної діяльності, спрямованої на протидію насильству є просвітницька робота серед дітей та молоді, яку проводять фахівці психологічної служби.

З метою профілактики насильства та надання допомоги учасникам конфліктних ситуацій фахівці психологічної служби:

- аналізують соціально-психологічний клімат в закладі освіти загалом і окремих класах (групах), дають рекомендації щодо його поліпшення та сприяють класним керівникам, іншим співробітникам закладів освіти, учням та батькам в його поліпшенні;

- розпізнають в учнів і працівників закладу освіти проблеми в міжособистісному спілкуванні, адаптації до колективу, передумови до насильницької поведінки, надають їм своєчасну соціально-психологічну допомогу;
- здійснюють систематичне спостереження за учнями з особливими освітніми потребами, особливостями розвитку та поведінки і іншими учнями, у яких більш високий ризик стати жертвою насильства і дискримінації, а також за учнями, що знаходяться на внутрішкільному обліку через порушення дисципліни або вчинення актів насильства; надають їм, їхнім батькам і класним керівникам необхідну консультативну допомогу;
- консультують педагогів, інших співробітників освітньої установи, учнів і їх батьків з питань запобігання агресивної поведінки, вирішення конфліктних ситуацій та надають необхідну психологічну та соціальну допомогу;
- проводять з працівниками закладу освіти, учнями та їх батьками спеціальні заняття і тренінги з розвитку навичок спілкування, вирішення конфліктів, керування емоціями і подолання стресових ситуацій;
- беруть участь в розборі випадків насильства, оцінюють психологічний стан жертви, кривдника і свідків, і надають їм необхідну соціально-психологічну допомогу; у разі наявності показань рекомендують звернутися за професійною психологічною і соціальною допомогою та реабілітацією до відповідних установ;
- взаємодіють з фахівцями соціальних служб, центрів соціальної допомоги сім'ї та дітям, реабілітаційних центрів, медичних служб для надання допомоги постраждалим від насильства та іншим учасникам конфліктних ситуацій.

3.2 Рекомендації щодо організації роботи з попередження насильства серед неповнолітніх.

У закладі освіти необхідно розробити план дій з профілактики насильства серед неповнолітніх та запровадити систему постійного відслідковування випадків насильства серед дітей та учнівської молоді, виявлення дітей-агресорів.

Фахівці психологічної служби повинні організувати системну профілактичну роботу з дітьми, що мають схильність до насильства. За необхідності залучати до цієї роботи фахівців служби у справах дітей та правоохоронних органів.

Важливо не залишати поза увагою батьків таких дітей. Необхідна робота з класними колективами, яка має плануватися і реалізовуватися згідно із загальною програмою надання соціально-педагогічної та психологічної допомоги дитині-агресору та дітям, які постраждали від її дій.

Робота психологічної служби закладу освіти з попередження насильства серед дітей та учнівської молоді повинна бути спрямована на:

- проведення заходів з профілактики негативних звичок, жорстокої та протиправної поведінки серед неповнолітніх;
- здійснення, спільно з центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, соціального інспектування сімей, у яких батьки схильні до недбалого ставлення до дітей;
- створення на базі закладів освіти консультативних пунктів для учнів, батьків та вчителів, де можна отримати консультацію психолога, соціального педагога та юриста;
- проведення групових тренінгів та індивідуальної роботи з молоддю у наданні допомоги щодо вирішення особистих проблем;
- наповнення змістом з урахуванням останніх досягнень у педагогіці та психології просвітницької роботи (проведення виховних годин);
- залучення батьків до профілактичної роботи. Через батьків можна доносити до дітей інформацію про загальні способи попередження ситуацій насильства та наявні форми допомоги, які дитина може отримати на базі закладу освіти. Це особливо стосується дітей молодшого віку.

3.3 Профілактична робота з батьківською громадськістю.

Педагогічний колектив повинен надавати батькам інформаційну підтримку, навчати і консультувати їх з питань виховання дітей без застосування насильства і розвитку у них особистісних і соціальних (життєвих) навичок з метою профілактики насильницької поведінки.

Робота з батьківською громадськістю передбачає використання як просвітницьких форм і методів роботи, так і практичних занять, наприклад:

- батьківські збори - робота з колективом батьків. Це форма організації спільної діяльності батьків, учителів, практичного психолога та соціального педагога, яка передбачає їх спілкування щоб, обговорити актуальні питання навчання і виховання, ухвалення рішень;

- консультації - форма роботи з батьками, яка передбачає надання фахівцями психологічної служби допомоги батькам із різних проблем родинного виховання;
- педагогічний консилиум - форма спілкування учнів, учителів, фахівців психологічної служби закладу освіти та батьків, метою якої є: цілісне, різнобічне вивчення особистості учня, вироблення єдиної педагогічної позиції; визначення головних напрямів удосконалення виховного процесу зусиллями вчителів, батьків, самого учня; тренінги спілкування, методики оволодіння аутотренінгом;
- лекція - послідовний монологічний виклад узагальнених знань (*лекція-інструктаж, лекція-показ, лекція-репортаж, науково-популярна*);
- семінар - активна форма просвіти батьків. Передбачає попередню самостійну роботу батьків і вчителів з вивчення літератури, підготовка виступів, доповідей, тез, запитань.

3.4. Профілактична робота з педагогічним колективом.

Для роботи з педагогічним колективом психологам, соціальним педагогам необхідно брати участь у роботі тематичних педагогічних нарад, на яких робити повідомлення про інноваційні технології освітнього процесу, інтегрування в педагогічну практику останніх досягнень педагогіки та психології з питань навчання та виховання учнів різних вікових категорій, проводити психологічний супровід молодих вчителів, а також роботу з профілактики емоційного вигорання.

Для ефективної протидії насильству керівники, педагогічні працівники закладу освіти повинні володіти інформацією про насильство в освітньому середовищі, знати його причини, форми прояву і наслідки, розуміти важливість своєї особистої участі і міру відповідальності у вирішенні проблеми насильства в закладі освіти та мати необхідні для цього інструменти - посадові інструкції, алгоритми дій, технології ведення випадку від виявлення і реєстрації до надання допомоги.

Ефективній роботі щодо протидії насильству будуть сприяти:

- проведення психологічних студій з педагогічними колективами, спрямованих на пошук ефективних методик роботи з учнями, для формування в них небайдужого ставлення до осіб, які постраждали від насильства;
- проведення семінарів-практикумів, методичних об'єднань, круглих столів, тренінгів, лекцій, конференцій, бесід з питань неприйнятного ставлення до насильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення

до осіб, які постраждали від домашнього насильства на орієнтовні теми: "Я, мої права та обов'язки", "Життєві цінності", "Формування життєвої компетентності", "Що таке насильство? Як себе захистити?", "Комунікативна культура", "Агресивна поведінка, її причини і наслідки", "Конфлікти в учнівському середовищі: причини виникнення, шляхи запобігання та розв'язання", "Вчимося протистояти впливу", "Складні обставини в житті людини: як пережити?", "Запобігання та профілактика стресів", "Права людини у контексті запобігання та протидії домашньому насильству", "Взаємодія суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству", "Базові навички медіатора шкільної служби порозуміння" тощо;

- проведення масових заходів в рамках акції "16 днів проти насильства"— конкурси плакатів та колажів на тему: "Світ без насильства", виставки та презентації творчих робіт учнів на тему: "Суспільство проти насильства", флешмоб "Ми - проти насильства!" тощо;
- проведення соціально-психологічних досліджень серед здобувачів освіти з метою вивчення проблем підліткового насильства та розробка рекомендацій для попередження фактів психологічного розладу, агресивності та жорстокості серед неповнолітніх;
- надання консультаційної допомоги педагогічним працівникам із питань запобігання і протидії насильству;
- розповсюдження інформаційних буклетів "Насильство над дитиною: причини і наслідки", "Як виховувати дитину без покарань", "Чому батьки чинять насильство?", "Виховуємо прикладом", "Виховання дитини: як вибрати оптимальний стиль?", експертизованих відеороликів та відеофільмів тощо;
- використання емпатійного спілкування у подоланні конфліктів та впровадження відновних практик для вирішення конфліктних ситуацій в учнівському середовищі;
- організація діяльності шкільних служб порозуміння, роботи з ведення "Живих журналів" (блогів) з питань профілактики домашнього насильства; роботи "Скриньок довіри" та опрацювання запитів учасників освітнього процесу, у тому числі щодо проблеми домашнього насильства;
- систематичне ознайомлення педагогічних працівників з алгоритмом дій у випадку виявлення домашнього насильства або загрози вчинення насильства щодо дітей;
- напрацювання напрямів розв'язання проблем, пов'язаних із формуванням у здобувачів освіти нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до осіб, які постраждали від

домашнього насильства, під час роботи інтервізійних груп практичних психологів та соціальних педагогів;

- висвітлення теми в інтернет-джерелах (на власних сайтах, блогах);
- використання теорії "розбитих вікон" (відповідно до якої, якщо хтось розбив скло в будинку і ніхто не вставив нове, то незабаром жодного цілого вікна в цьому будинку не залишиться, а потім почнеться мародерство. Іншими словами, явні ознаки безладу й недотримання людьми прийнятих норм поведінки провокують оточуючих теж забути про правила) не залишати в шкільному середовищі без уваги навіть найменші ознаки неповаги до іншого з боку учнів, учителів, батьків.

IV. Орієнтовна тематика заходів щодо попередження та подолання домашнього насильства та використання інтернет-джерел.

- **Організаційно - методична робота** - підготовка до проведення запланованих заходів щодо профілактики насильства, розробка тренінгів, семінарів, методичних рекомендацій, створення або оновлення інтернет сторінок, блогу фахівця психологічної служби, ознайомлення з сучасною методичною літературою щодо запобігання та протидії домашньому насильству.
- **Просвіта та профілактика** (на веб-сайтах закладів освіти, в чатах, в онлайн групах педагогів/батьків/учнів в телеграм, Viber та інших онлайн платформах).

Орієнтовна тематика: «Соціальні мережі: реальна загроза», «Де брати любов до тих, хто тебе ігнорує», «Світ без насильства», «Не бійтеся шукати допомоги», «Куди звертатися за допомогою», «Як протистояти насиллю», «Взаємовідносини в сім'ї. Як покращити стосунки?», «Насилля в родині, шляхи запобігання», «Відповідальне батьківство», «Сімейне виховання без конфліктів і покарань», «Особливості спілкування з дитиною-підлітком», «Алгоритм дій. Схема взаємодії суб'єктів у разі виявлення факту домашнього насильства».

- **Консультавання** індивідуальне, рідше групове (в онлайн режимі, Skype режимі, телефонному режимі та інші).

Орієнтовна тематика: «Твої дії, якщо став жертвою жорстокого поводження», «Взаємовідносини у родині», «Очікування батьків, як налагодити з ними контакт», «Вікові кризи та взаємодія з батьками», «Як порозумітись з батьками», «Взаємовідносини в родині. Емоційний стан дитини», «Дитина не має друзів. Що робити батькам», «Організація дозвілля дитини під час карантину», «Мережа Інтернет – правила безпечної поведінки».

- **Зв'язки з громадськістю** - частково за допомогою доступних засобів зв'язку та телекомунікацій.

Матеріалами з питань запобігання та протидії домашньому насильству, які розміщені на наступних сайтах:

- **офіційному сайті** Донецької ОДА <https://dn.gov.ua/ua> у розділі «Громадськості» підрозділ «Протидія домашньому насильству» <https://usm.dn.gov.ua/ua/prozora-vlada/protidiya-domashnomu-nasilstvu>

- **офіційному сайті** ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» <https://drive.google.com/file/d/1kdBNPKwOfNWwoLNI5RaJIvfro7oazdUw/view>

- **офіційному сайті** Донецького обласного навчально-методичного центру психологічної служби системи освіти у розділі «Новини» та «Програми та напрями діяльності» <https://dnmcps.com.ua/>

- **офіційному сайті** «Всеосвіта» :

Вебінари :

<https://vseosvita.ua/webinar>

«Насильство. Його ознаки та види»

<https://vseosvita.ua/library/nasilstvo-jogo-oznaki-ta-vidi-100567.html>

«Як попередити насильство в сім'ї»

<https://vseosvita.ua/library/ak-poperediti-nasilstvo-v-simi-31571.html>

«Домашнє насильство: що робити вчителям?»

<https://vseosvita.ua/news/domasne-nasilstvo-so-robiti-vcitelam-2579.html>

«Про насильство в родині»

<https://vseosvita.ua/library/pro-nasilstvo-v-rodini-3413.html>

«Рекомендації щодо попередження насильства серед дітей та учнівської молоді» <https://vseosvita.ua/library/rekomendacii-sodo-poperedzenna-nasilstva-sered-ditej-ta-ucnivskoi-molodi-4545.html>

- **безкоштовні онлайн курси** на «Prometeus» <https://prometheus.org.ua/courses-catalog/>

- **офіційний сайт** «На урок» <https://naurok.com.ua/journal/psy>

V. Інформування учасників освітнього процесу про діяльність «гарячих ліній».

Повідомляємо про роботу спеціалізованих національних ***«гарячих ліній»***, що надають інформаційні, психологічні та правові телефонні консультації особами, які постраждали від гендерно зумовленого й домашнього насильства:

- **Урядова «Гаряча лінія»** для осіб, які постраждали від домашнього насильства **15-47** (цілодобово, анонімно, безкоштовно).

- **Національна «Гаряча лінія»** з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми і гендерної дискримінації ГО "Ла Страда-Україна" (цілодобово, анонімно, безкоштовно) **0-800-500-335** зі стаціонарного або **116 123** з мобільного.

- **Національна дитяча «Гаряча лінія»** з питань запобігання насильства в сім'ї та захисту прав дітей ГО "Ла Страда-Україна" **0-800-500-225** зі стаціонарного або **772** з мобільного (пн-пт з 12.00 до 20.00, сб з 12.00 до 16.00).

Список використаних джерел

1. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».
2. Лист МОН України від 18.05.2018 № 1/11-5480 «Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству».
3. Лист МОН України від 27.06.2019 № 1/9-414 «Деякі питання щодо створення у 2019-2020 н.р. безпечного освітнього середовища, формування в дітей та учнівської молоді ціннісних життєвих навичок».